

ЗА НОВИТЕ ДУМИ В СЪВРЕМЕННИЯ БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

Бистра Дикова
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

REGARDING THE NEW WORDS IN CONTEMPORARY BULGARIAN LANGUAGE

Bistra Dikova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The article examines the ways in which new words are created in the contemporary Bulgarian language. The analysed examples are excerpted from promotional materials and product ads and represent names of new products and various household appliances. Ways to create new words are very varied – English words are directly used, words from domestic or foreign ingredients are being constructed. The main problem is the lack of uniform principles in this active word-writing.

Key words: Neologisms, semantic motivation of the word, borrowed words, affixation, compound words, generative principles of word formation

Новите думи са неотменна част от езиковото развитие. Тъй като лексиката е най-пряко обвързана с неезиковата действителност, тя е най-динамична и новите елементи в нея са и най-лесно видими. Ние сме съвременници на бурно обществено развитие, което естествено намира отражение в речника на езика. Нови думи се появяват непрекъснато успоредно с новите предмети и явления, които се назовават с тях. Неологизмите се възприемат като нови само за кратък период – те или стават част от езиковата система, или се забравят. Съдбата им зависи от множество фактори, най-важният от които е денотативната необходимост. В повечето случаи, ако думата е единствено название, тя се налага в масовата говорна практика и се установява трайно в езика. Другият фактор е благозвучността на формата. Прекалено дългите думи по принцип са нетипични за нашия език и ако новата дума е твърде дълга, трудна за произнасяне или неблагозвучна, вероятност-

та да се утвърди в речта намалява. Важен фактор е и приспособимостта към граматичната система на езика.

В последните десетилетия речникът на българския език забележимо се променя в унисон с общественно-политическите и икономическите промени и с развитието на новите технологии. Това неизбежно привлича интереса на учените. Значим принос в изследването на процесите на възникване на неологизми (както лексикални, така и семантични) имат автори като Д. Благоева, С. Колковска, Д. Константинова, Ю. Стоянова, В. Зидарова и др. Задължително е да се отбележат и двата речника, излезли през миналото десетилетие: „Речник на новите думи и значения в българския език“ (София: Наука и изкуство, 2001) с автор Е. Пернишка и „Речник на новите думи в българския език (от края на ХХ и първото десетилетие на ХХІ в.)“ (София: Наука и изкуство, 2010), дело на авторски колектив – Е. Пернишка, Д. Благоева и С. Колковска.

Настоящото изследване се базира на нови думи, извлечени от рекламни материали на големите търговски вериги (рекламни брошури за 2017 г. на „Метро“, „Практикер“, „Хоуммакс“, „Техномаркет“, „Технополис“, „Била“, „Кауфланд“, „Лидъл“) и от сайтове за кампанията онлайн търговия (Fashion days, Vivre, Fashion Supreme). Корпусът е сравнително ограничен, тъй като е ексцерпиран само от печатни и електронни издания от последните няколко месеца, но е достатъчно показателен за съществуващите тенденции. Огромно количество нови думи се създават във всички сфери на живота, особено в тези, свързани с новите технологии, но изследването ни е базирано само върху посочените източници, тъй като те са основният начин да се запознае обществото с новите предмети и уреди, предназначени за ежедневието. А такива нови предмети и уреди се появяват непрестанно в масовата практика. Те се внасят в страната от търговци, които неизбежно се изправят пред трудния въпрос как да ги назоват. И най-повърхностното наблюдение показва, че новите думи или се приемат от чуждия език (най-често английски) без промени, или се превеждат, или се създават според най-важния признак на денотата (обикновено неговото предназначение). В резултат на това кипи усилено словотворчество, което очевидно е плод на интуиция и търговски интереси, без да е подплатено със специални знания за езика и неговата структура. Новите думи се „измислят“ с основната цел да бъдат „говорещи“ на българина, т.е. чрез вътрешната си форма да дават информация за същността на това, което назовават. Някои от тях са сполучливи, други – не чак толкова. Факт е обаче, че чрез присъствието си в

търговските каталози, върху етикетите, касовите бележки и гаранционните карти те имат твърде големи шансове за утвърждаване.

Всеизвестно е, че голямата част от неологизмите в съвременния ни език са всъщност новозаети от английския език. Най-лесно е да се използва английското име на продукта – така в езика ни навлизат думи като *софтшел* яке (даваме целите названия, като е маркирана само новата дума), *трекинг* обувки, чанта *кльч*, панталон *чино*, цвят *таун(е)* и много подобни. Остава актуалният въпрос как да се предават чуждите думи – чрез транслитерация или чрез транскрипция. В голямата си част заетите от английски думи запазват оригиналното си звучене – *шейкър* (*shaker*), *чопър* (*chopper*), *мъг* (*mug*), *трекинг* (*trekking*), *кльч* (*clutch*), *барбекю* (*barbecue*), *субуфър* (*subwoofer*), *полошърт* (*polo shirt*), *стиймър* (*steamer*), *ховърборд* (*hoverboard*), *мултиклинър* (*multi cleaner*), яке *бомбър* (*bomber*), *гейминг* мишка (*gaming*), *пейсли* мотив (*Paisley*), мултимедиен *плейър* (*player*), *диспенсър* за вода (*dispenser*), *ноутпад* (*notepad*) и т.н. В други случаи предаването на чуждата дума е по-скоро в съответствие с нейната графика – *блендер* (*blender*), *тример* (*trimmer*), *ролер* (*roller*), *рутер* (*router*), *ламинатор* (*laminator*), *екстрактор* (*extractor*), *аератор* (*aerator*), *вертикулатор* (*verticulator*), *фотоепилятор* (*epilator*), *пуф* (*puff*), *протектор* (*protector*), *конвектор* (*convector*). Тъй като липсват единни принципи за предаване на заетите думи, а и английската фонетична система не съответства напълно на нашата, се срещат и графични и произносители варианти като *блендер/блендър*, *тример/тримър*, *субуфър/субуфер*, *ресийвър/ресивър/рисийвър*, *суичър/суитшърт/суетшърт* и т.н. Неудобството на тези нови думи е в това, че за болшинството носители на българския език тяхната вътрешна форма не е ясна. По тази причина и налагането им в говорната практика става по-трудно. Например в сайта Superprint.bg четем следното: „Може би се питате какво представлява и ноутпадът, и блокнотът. Това са рекламни средства, подобни на тефтерите, листовците на които често са прикрепени със спирала, което ги прави нещо средно между тефтер и тетрадка“. Необходимостта от обяснение е очевидна, но не толкова очевидна е необходимостта от употребата на чуждите думи.

Когато не използват наготово английската дума, създателите на нови названия прибегват до няколко основни похвата. Един от тях е типичното за българския език афиксално словообразуване, по-често чрез добавяне на суфикси, много рядко – на префикси. Напр.: *държач* (за стена, за покривка), осцилиращ *разпръсквач*, кофа с *изстисквач*, директен *окачвач* за CD профил, мултифункционална *смукачка*, кас-

трачка, дълга поливачка, размразител, уловител на миризми, обезвлажнител, отоплител за супа, окрехкотител за месо, бърсалка, захарна поръска (ситни фигурки от захар за поръсване), ръсеница, посипка, браздир, струйник за почистване, наливници, два лека (за вино), гофретник, кофа с отцедник, наглезенка, антителбод, седмичен планьор (работен тефтер). Най-голямо е количеството на новообразуваните съществителни имена, значително по-малко – на прилагателните. Такива прилагателни обикновено са част от съставно название, като целта е новият денотат да се отграничи от вече съществуващ подобен, напр.: *махален трион, пелетна камина, подрафтова поставка, смукателен маркуч, поддушово корито, корнизна шина, аераторно гребло, билна лента (за било на покрив), апаратаментни табла, бойлерно табло.*

Най-често използваният подход при словообразуването е композиционният. Сложните думи допреди две-три десетилетия бяха определяни като нетипични за българския език, но днес това твърдение е доста спорно. Вероятно все по-широкото им използване се дължи на двойната им вътрешна форма, която дава възможност за детайлизиране на названието. Сложните думи могат да бъдат образувани от домашни (или „одомашнени“, т.е. отдавна установени в езика) съставки, свързани със съединителна гласна – *хросторез, стъклочистач(ка), капкообразувател, пенообразувател* за мляко, *топлообменник, подомиячка, подочистачка, влагоуловител, тестобъркачка, зеленчукорезачка, колбасорезачка, ледотрошачка, кломотрошач/кломотрошачка, електрически листосъбирач, водоструйка, пароструйка, гайковерт, стенна едноръкохватка* за баня, *чашиомиялна машина, двусезонна възглавница, едноспален (дву-, три-) апартамент, среднотемпературен хладилник, телоподаващ заваръчен автомат, комплект звездогаечни ключове, водобранна лайстна, зимоустойчиви храсти, енергоспестяваща лампа, бавнооборотна сокоизстисквачка, двусимов мобилен GSM телефон, стъклофибърна мрежа за топлоизолация, саморазливна подова замазка.* Когато сложната дума се образува от чужди съставки (или поне първата съставка е чужда), съединителна гласна липсва. Такива думи отдавна създават правописни проблеми – дали да се пишат слято, или разделно. Могат да се срещнат и двата варианта. Например слято са изписани: *видеорегистратор, автоплейър, турбочетка, турбодюза, турботример, мотофреза, ексцентърчадър* (градински чадър с поставка и странично рамо), *ексцентършлайф, рототостер, термоплато, пиробатерия, душслушалка, душприставка, гипсшпатула, термоклин, термочорапогащник, термокана, цитрусп-*

реса, полирмашина, фотоепилатор, термоизолационна кутия, мултипозиционен стол. Разделно: лед телевизор, смарт телевизор, уок тиган, грил тиган, раklet грил, сандвич мейкър, цитрус преса, къмпинг стол, къмпинг шкаф, къмпинг сет, спрей mop, барбекю грил, вакуум плик за съхранение, шприц торбички, ролтоп капак, парти клечки, термо четка, аква обувки, вакуум помпа тапа за вино, бар органайзер, бар чукче, бар подложка, паркинг скара, парти клечки, грил камина, тиксо диспенсър, външно сандвич табло, био веган курабийка и др. Сравнително малко са думите, образувани от две равноправни основи, и те се изписват полуслято: макара-разклонител, скелестълба, електрически култиватор-аератор, преносима аудио-караоке система, моливник-органайзер, мини скара-грил.

В някои случаи названията включват абривиатури, които се изписват преобладаващо на латиница: соларна LED верига, USB вентилатор, ULTRA HD Smart телевизор, WC блокче, постелка PVC, LED прожектор, SUP борд, GPS сателит, PVA подочистачка, USB флаш памет, ъглово PVC шкафче, подови MDF первази, TV стойка и подобни. Абривиатурите може, макар и рядко, да се изписват и на кирилица (ПВЦ кожа, лазерно МФУ). Очевидно смесването на двете азбуки (и то в рамките на едно название) отдавна не смуцава никого. В някои случаи на латиница са изписани съставни части, които не са абривиатури – Apple-устройство, Android-устройства, BLUETOOTH мобилна колонка, BLUETOOTH авторадио, RetroBox радио, STOP Влага таблетки, Side by Side хладилник, възглавница ARCTIC GEL MEMORY AIR FOAM (запазен е оригиналният правопис и изборът между полуслято и разделно писане, както и между главни и малки букви е авторски – и очевидно необоснован).

Възможностите на вторичната номинация се използват учудващо рядко, напр. стъпка за мебели, пудриера (за поръсване на пудра захар), дамски терлици (чорапи до глезена). Много е вероятно чуждите думи да се приемат със значения, които са резултат от вторична номинация в езика източник. Това се отнася и до единствения пример за омонимия, който срещнахме (омонимията съществува в английския език) – думата бар, позната с две значения – ‘специално пригоден висок тезгях, плот около рафтовете с напитки’ и ‘единица за измерване на атмосферното налягане’ (Речник на българския език), се използва с ново значение в названията протеинов бар, сурово барче, енергиен бар. Друг е въпросът, че вместо нея би могла да се употреби познатата дума блокче.

При процесите на назоваване на нови денотати естествено възникват и синоними – например подвижното приспособление за сушене на дрехи се назовава *сушилник, сушилка, сушило* (варианти, образувани от един и съща основа, но с различни наставки). Успоредно се използват и думите *простор* или *простир*. Приспособлението за почистване на под се нарича *подочистачка, подомиячка, бърсалка (бърсалка въже, бърсалка ленти), мултиклинър*. Използват се синоними като *филтърна кана/филтрираща кана, отоплител за супа/термоконтейнер, влагоуловител/влагоабсорбатор* и т.н. Макар и рядко, някои названия развиват полисемия поради наличието на общи характеристики на денотатите – електрически *тример* (за косене), *тример* за нос и уши; *ролер* нож, *ролер* химикал, *коректор ролер*.

Все по-детайлното диференциране на различни фрагменти от бита също предполага необходимостта от нови думи – напр. успоредно с познатите думи *полилей, плафон, плафониера, аплик* се появиха *пендел, спот* лампи, *луничка, пура, LED лампа*. Отдавна „простата“ дума *гащи* и по-културният ѝ синоним *пликета* са заменени от *бикини*, но днес има и *боксер(к)(и), бразилиана(-и), танга(-и)*. Появи се нов вид бански костюм, наречен *танкини*. По-често обаче детайлизирането на денотатите се постига чрез описателни названия, напр.: *трапезен стол, посетителски стол, офис стол, конферентен стол, релакс стол; вентилатор на стойка, таванен, настолен, подов вентилатор; газово/каменно барбекю; нано джобен епилатор, дигитален ъгломер, косящ трактор, сълзящ маркуч; тример за нос и уши, преса за цитрусови плодове*. Някои от тези названия звучат доста странно – напр. *подов вентилатор*. За българския език е типично те да се съставят от съществително и предпоставено съгласувано прилагателно или задпоставена предложна конструкция. Твърде често обаче се срещат съчетания със задпоставено прилагателно (или приложено съществително), които звучат, меко казано, странно, тъй като инверсията не е оправдана с нищо: *мъг керамичен, постелка PVC противохлъзгаща, цена топ хит, стреч фолио опаковъчно, стол конферентен, разпръсквач кръгов, трион моторен, ролетка лазерна, помпа водна фонтан, кош боклук*. Много често като съгласувано прилагателно се използват сегашни деятелни причастия. Поради своето значение (активен признак на предмет според извършването от него действие) те са особено удобни за създаване на съставни или описателни названия според функцията на денотата. Това явление не е ново за българския език, както (за съжаление) не е нова и честотата, с която се допускат грешки, като не се добавя частицата *се* – напр. добре звучат названия като *енергоспестяваща лампа, филтри-*

раца система, противоположащи гумени крачета, но не и кош с въртящ капак, пластмасова самозалепваща закачалка, самозалепваща лента, кабелни канали самозалепващи, ножица лозарска с въртяща дръжка, люлеещ стол, въртяща шапка за камина, яке с откачаща долна част (което звучи особено забавно поради полисемията на глагола откачам)¹.

Хаосът в словообразуването и липсата на единни принципи при създаването на нови названия намират отражение в съществуването на различни номинативни варианти. Напр. съставката *авто-* е отдавна установена в българския език и е част от редица сложни думи. Съвсем логично е с нея да продължават да се образуват нови названия като *автопостелки, автордио, автоплейър, автокрушка, автошампоан, автокомплект*, но успоредно с тях функционират и описателни названия като *детска седалка за автомобил, автомобилни тасове* (не *детска автоседалка, автотасове*); има думи с първа част *VELO-* като *велоключалка*, но *кошница за велосипед*, а не *VELOкошница*; *яхтен лак*, но *лак за огради* (а не *ограден лак*); *къмпинг стол, пикник сет*, но *одеяло за пикник*, а не *пикник одеяло*; *подочистачка*, но *уред за почистване на стъкла* или *стъклочистачка*; *четка за зъби, паста за зъби*, но *зъбен душ*; *коминно тяло*, но *шапка за комин, мъжки спортен полошърт* успоредно с *мъжка тениска с яка* и т.н. Защо, след като е възможна думата *наглезенка*, да не е възможна и *накоремка* (вместо *еластичен колан за корем*)? Защо например, след като има *електрически храсторез*, ножицата за храсти не е наречена *механичен храсторез*? Или защо поне *храсторезът* не е *храсторезачка*, след като думата *резачка* е отдавна установена в езика? Можем само да гадаем как протича процесът на трансформация на непознатите названия, които идват заедно с новите денотати. Но може би е време да се въведат някакви принципи в тази забележително активна, но очевидно хаотична дейност.

---

¹ Някои от тези причастия всъщност илюстрират доста странен словообразователен модел, тъй като липсват сложни глаголи като *енергоспестявам, противоположам, самозалепвам, телоподавам* и под.